

6. **Новикова, И.** Германия и проблема финляндской независимости (1914–1916) [Текст] / И. Новикова // Вестник СПбГУ. Сер. 2. – 1997. – Вып. 1. – С. 120–140.

7. **Новикова, И.** Роль Германии в процессе провозглашения Финляндией независимости и выхода из состава Российской империи [Текст] / И. Новикова // Россия и Финляндия в XX веке. – СПб.-Liechtenstein: «Европейский дом» – Topos Verlag, 1997. – С. 34–46.

8. **Новикова, И.** «Финская карта» в немецком пасьянсе. Германия и проблемы независимости Финляндии в годы Первой мировой войны [Текст] / И. Новикова. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2002. – 300 с.

9. **Соломещ, И.** Русско-финляндские отношения в годы Первой мировой войны [Текст] / И. Соломещ. – Петрозаводск, 1988. – 236 с.

10. **Валь, Э.** Война Белых и Красных в Финляндии в 1918 г. [Текст] / Э. Фон Валь. – Таллин, 1936. – 94 с.

11. **Alapuro, R.** State and revolution in Finland [Text] / R. Alapuro. – Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press, 1988. – 315 p.

12. **Lackman, M.** Suomen vai Saksan puolesta? Jääkäreiden tuntematon historia [Text] / M. Lackman. – Keuruu: Otava, 2000. – 879 s.

13. **Siironen, M.** Valkoiset. Vapaussodan perintö [Text] / M. Siironen. – Tampere: Vastapaino, 2012. – 200 s.

Надійшла до редколегії 15.03.2016

УДК 94:39(=511.132)

С. В. Чирук

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

БАХЧИСАРАЙСЬКИЙ РУНІЧНИЙ КАЛЕНДАР

Досліджено один із пізніх шведських рунічних календарів. Описано календар, наведено прорис різьблення, пояснено принцип користування календарем. В результаті аналізу структури календаря зроблено висновок про місце його походження; наведено ймовірні дати його створення.

Ключові слова: рунічний календар, футарк, релігійні свята, Великдень, місячні руни.

Исследован один из поздних шведских рунических календарей. Описан календарь, приведена прорисовка резьбы, объяснен принцип пользования

календарём. В результате анализа структуры календаря сделан вывод о месте его происхождения; приведены возможные даты его создания.

Ключевые слова: рунический календарь, футарк, религиозные праздники, Пасха, лунные руны.

Im Mittelpunkt steht ein schwedischer Runenkalender, einer der jüngsten seiner Art. Neben seiner ausführlichen Beschreibung finden sich im Beitrag eine graphische Darstellung und eine Nutzungsanleitung. Die Analyse der Kalenderstruktur gibt Aufschluss über den Ort und die mögliche Zeit der Kalenderentstehung.

Schlagwörter: Runenkalender, Futhark, Religionsfeste, Ostern, Mondrunen.

Scandinavian runic calendars (runstaff) sit a significant place in the European calendar tradition. These calendars were made by peasants from XIII till XVIII cen. Besides the folk runic calendars, there were so called «intellectual» runstaffs which were mainly made by the Sweden intellectuals in the second half of XVIII century for themselves and Scandinavian elite. Their creators tried to save the tradition of making runic calendars. Such calendars represent a whole layer of Swedish intellectual culture of the XVIII century. They were typical and made by the common pattern. Nevertheless, they had a lot of specific differences.

One of such «intellectual» runic calendars from the «Museum of Art» of the «Bakhchisaraj historical and cultural preserve» is described at first. The breakthrough of the calendar pictures and runes was made and the principle of them using was explained. The place of exhibit's origin was located by the calendar's structure analysis.

Author makes the conclusion that the calendar turned up to the Bakhchisaraj «Museum of Art» from the Petersburg «Hermitage» collection. The absence of the calendar's part (two months – June and December) was defined. The reconstruction of lost months was made.

Keywords: Runic calendar, Futhark, religious holidays, Easter, moon runes.

Календар, як і будь-який інший продукт розумової діяльності людини, є свідченням тієї епохи, у якій він створювався. У ньому відображено рівень астрономічних та математичних знань та естетичні уподобання певної доби. Створені у різні епохи, різними народами та соціальними верствами, календарі мали безліч відмінностей. Їх дослідження уможливує розуміння логіки й уподобань окремих народів та соціальних верств цього часу.

Важливе місце у календарній традиції Європи посідають скандинавські рунічні календарі – рунштаби¹ (швед. runstaff; runstave), які виготовляли з XIII ст. до першої половини XIX ст. Походячи від давньоримських календарів (fasci) та середньовічних компутів, вони

¹ Є численні еквівалентні назви, проте, завдяки праці В. І. Срезневського у східнослов'янському середовищі утвердилася похідна від німецької назва «рунштаб», яку і використовуємо в тексті.

спиралися на юліанський календар та, переважно, створювалися і використовувалися звичайними бондами [4]. І хоча в їх основу покладено спільний принцип, такі календарі, однак, дуже відрізняються один від одного, містять чимало творчих особливостей, а іноді – й специфічних помилок.

Одну з найгрунтовніших російськомовних розвідок щодо рунічних календарів, зробив у XIX ст. В. І. Срезневський, в якій пояснив походження та особливості використання рунічних календарів, особливості їх використання, а також описав 19 таких знахідок [Там же]. У радянські часи рунічні календарі досліджували: Л. Е. Майстров [2; 3] та Л. А. Климка [1]. Колекцію рунічних календарів із фондів Музею антропології та етнографії ім. Петра Великого «Кунсткамера» нещодавно описала Т. О. Шрадер [5].

Увага як російськомовних, так і західноєвропейських авторів була зосереджена на народних, переважно – раннях рунічних календарях та їх специфічних рисах. При цьому робився опис календарів, пояснювалась специфіка їх використання [1–5].

Утім, крім народних раннях календарів, існували т. зв. «інтелектуальні» рунічні календарі XVIII – XIX ст., які створювали не селяни, а інтелігенція для себе та представників вищого класу². Останні являють собою цілий пласт шведської культури другої половини XVIII – початку XIX ст., але вже не народної, а елітарної. Їх творці та покупці прагли зберегти відмираючу традицію створення рунічних календарів, що спонукало до їх майже масового виробництва, особливо у Швеції. Календарі виготовляли за типовим шаблоном. За структурою вони майже не відрізнялися, хоча поверхня для різьблення або малюнку відрізнялася. Календарі нерідко продавали разом із інструкцією. На сьогоднішній день зберіглось багато таких інструкцій. Декілька сотень календарів знаходяться у різних музеях Європи та світу і навіть у приватних колекціях³. Масовість їх виробництва та типовість календарів призвели до того, що на сьогодні вони мало цікавлять фахівців, однак можна дійти висновку, що у таких календарях все-таки наявні певні варіації. Різними були місця та час їх походження, форма календарів, матеріали, з яких вони виготовлялись. Іноді були відсутні окремі малюнки над рунічними рядками. Окремої уваги заслуговує доля рунштабів – місця їх зберігання та спосіб, у який вони туди потрапили. Таким чином, пошук календарів

² Hallonquist S. G. Особистий лист від 27.10.2013.

³ Там само.

та інструкцій, їх оприлюднення, визначення місця і часу виготовлення створюють основу для розуміння шведської елітарної культури кінця XVIII – початку XIX ст.

Один із таких рунштабів пізнього періоду перебуває в експозиції Художнього музею Бахчисарайського історико-культурного заповідника (м. Бахчисарай, АР Крим, Україна). До цього часу календар не вивчали і не описували. Експонат КП № 2485/163 не був атрибутований⁴. У документах міститься лише запис «довоєнне надходження». Можна припустити, що до фондів Бахчисарайського історико-культурного заповідника він потрапив із музейної колекції «Ермітажу», оскільки основою колекції сформованого у 1996 р. Художнього музею стали експонати, які надійшли до Бахчисарайського історико-культурного заповідника в 1940–1950 рр. з музеїв Москви та Ленінграда⁵ (у тому числі «Ермітажу»), який, окрім картин має багату етнографічну колекцію).

Метою написання статті є атрибуція⁶ експонату та введення його у науковий обіг. Для цього поставлено такі завдання: описати рунічний календар, пояснити його принцип дії, визначити час та місце створення, зробити прорис знаків із нього.

Рунштаб має вигляд дерев'яної тростини з кулеподібним навершям. Довжина його сягає 80 см. У розрізі круглий, без граней. Руни та малюнки нанесені шляхом вирізання, при цьому різьбяр застосовував молодші руни у данському варіанті. Рунічні знаки на календарі розміщені вздовж тростини в чотири рядки – два рунічні та два з малюнками, що поділяє календар на півріччя. Безпосередньо під навершям, впоперек тростини, також є рунічні написи. Місяці розділені між собою колами із зображенням Сонця та Місяця. Над колами вирізані специфічні символи (по 3 над кожним), знаки зодіаку та іноді – маленькі хрести. Невеликі хрести та напівхрести також розміщуються над рунічними рядками. Руни розташовані у два рядки – верхній та нижній, із ними співвіднесені малюнки зверху. Календар неповний, нанесені лише 10 місяців із 12, що дуже помітно на прикладі кола, розрізаного навпіл. Імовірно, нижній кінець календаря було ушкоджено та згодом відрізано. Відсутні місяці – червень і грудень. Також пошкоджено травень останні числа якого стерті⁷.

⁴ Усні свідчення співробітників музею.

⁵ Там само.

⁶ Музейники, переважно, використовують термін «атрибутація».

⁷ Особисті заміри і спостереження автора.

Можна дійти висновку, що календар починається з 1 січня. Останнє, як і співставлення з іншими подібними календарями та інструкціями, свідчить про ймовірність шведського походження рунштабу. Так, відповідно до класифікації Н. Літберга, «данські та вестготські календарі починалися з 25 грудня <...>, норвезькі поділялися на зимові та літні: з 14 квітня по 13 жовтня і з 14 жовтня по 13 квітня. Шведські календарі починалися зазвичай з 1 січня і поділялися на півріччя або квартали <...>» [5, с. 105].

Способи дешифровки рунічних календарів різних типів добре описали В. І. Срезневський [4] та Л. Е. Майстров [2; 3]. Хоча ці автори й описували календарі раннього періоду, саме на цю народну традицію складання календарів спиралися і автори більш пізніх т. зв. «інтелектуальних» календарів, тому наявні способи дешифровки, окрім кількох елементів, цілком придатні й для них.

В основі більшості рунічних календарів лежить рунічний алфавіт – футарк (названий так за порядком перших літер в алфавіті), однак у календарях руни використовували не для означення звуків, а як цифри, відповідно до їх порядкових номерів в алфавіті. Верхня частина рунічного рядку означала числа у місяці. З цією метою рядок із перших семи рун алфавіту: $\Psi \Pi \rho \text{F} \text{R} \text{Y} *$, які потім повторювали. Верхній рядок слід рахувати таким чином (рис. 1):

Потім руни повторюються, проте рахунок продовжується (рис. 2):

У нижній частині рунічного рядка писали т. зв. «золоті числа» або «місячні руни»⁸. Це руни того ж самого алфавіту, які також викори-

⁸ «Місячними» ці руни, ймовірно, назвали через те, що календар укладався за місячним циклом.

стовувались у числовому значенні (рис. 3). Відмінність полягала у тому, що рунічний ряд для «місячних рун» був довшим і склався із 19 знаків, кожен з яких, цього разу, чітко співвіднесений зі своїм порядковим номером в алфавіті [4]:

Рис. 3

Під наверхшам жердини знаходяться 5 рунічних рядів – це таблиця для визначення недільних днів та ряд місячних рун (рис. 4). Таблиця була потрібна для встановлення днів тижня, що, в першу чергу, було необхідно для визначення Великодня, оскільки це перша неділя після першого весняного повного Місяця. Таблиця має наступний вигляд: 5 рядків рун, у першому 6 рун, у другому – 22 руни, у третьому – 1, у четвертому – 6 й у п'ятому – 19.

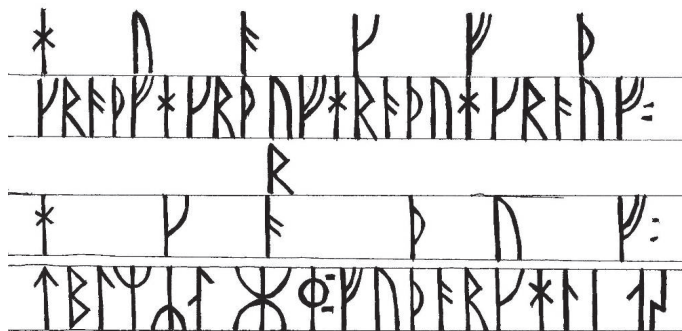

Рис. 4

Для встановлення недільних днів за допомогою зазначеної таблиці необхідно визначити номер року в сонячному 28-річному циклі. З цією метою до року додаємо 9, отриману суму ділимо на 28. Залишок при такому поділі й буде номером року в сонячному циклі (під час підрахунку не треба зносити нуль). Наприклад, визначимо номер року в сонячному циклі для 1830 р. $(1830 + 9) / 28$. Отримуємо

⁹ За аналогічним принципом обчислюють і номер року в місячному циклі – до номера року додають 1 й отримане число ділять на 19, цілий залишок від поділу і буде номером року в місячному циклі.

залишок 19. Отже, порядковий номер 1830 р. в сонячному циклі 19^о. Потім зліва направо у другому рядку згори слід відрахувати 19 (якщо залишок більше 22, то переходимо на 4-й рядок згори і продовжуємо відлік зліва направо). 19-ю руною в рядку є **ᚱ**. Таким чином, для 1830 р. всі недільні дні будуть позначені руною **ᚱ**. Останнє можна перевірити співставленням із вічним календарем. Порядковий номер руни **ᚱ** у футарку 5. Рік починається з першої руни футарку **ᚿ**. Отже, в січні 1830 р. перша неділя – 5 січня (за юліанським стилем). Друга неділя – 12 січня, третя – 19 тощо. Завдяки співставленню із вічним календарем, можна пересвідчитися, що це дійсно так. Певні особливості маються у разі визначення неділь у високосні роки. Наприклад, порядковий номер 1828 р. в сонячному циклі 17. Числу 17 відповідає одразу дві руни: **ᚿ** та ***ᚱ**. У високосні роки, як і 1828 р., до 28 лютого неділі позначають руною з верхнього рядка, у даному випадку **ᚿ**, після чого до кінця року – руною із нижнього рядка (наразі – ***ᚱ**) [4, с. 29].

Цілком можливо, що дану таблицю також застосовували для визначення Великодня, оскільки в основу покладено принцип співставлення сонячного та місячного циклів [Там же].

Бахчисарайський календар містить й інші елементи, які потребують окремої уваги. Так, місяці на календарі розділені колами, в центрі яких – зображення Місяця та Сонця (Сонце зверху та знаходиться в одному рядку із сонячними рунами календаря, Місяць – внизу, в рядку із місячними рунами відповідно). По краях кола з місячної та сонячної частин містяться риси, кількість яких неоднакова у різні місяці (рис. 5).

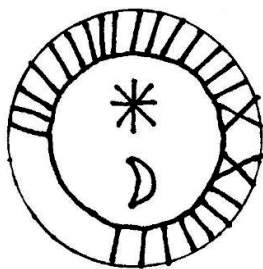

Рис. 5

Оскільки кількість рисок у сонячній половині збільшується влітку і зменшується взимку, тоді як кількість рисок у місячній половині,

навпаки, збільшується взимку та зменшується влітку, припускаємо, що рисками у колі позначена тривалість дня і ночі в годинах (рис. 6).

Рис. 6

Безперечно, тривалість дня і ночі для місяця в цілому є умовною величиною, оскільки насправді вона різна для кожного дня. Біля кожного місяця також позначали знаки зодіаку. Спостереження показали, що це – знаки зодіаку, в яких знаходитиметься перший молодий місяць у першому році 19-річного місячного циклу. Даний параметр є правильним для всіх місяців.

Між кругами з позначками тривалості дня і ночі також є специфічні знаки рунічного та нерунічного походження (рис. 7). Подібні знаки описав В. І. Срезневський й вони також мають числове навантаження [4, с. 33, 79]. Символи позначають схід та захід сонця вданому знаку зодіаку. Так, за визначенням Свена-Гьорана Халлонгквіста (Sven-Göran Hallonquist)¹⁰, у лютому це означає сходження сонця в знаку риб о 8.30 ранку та його захід о 4.30.

Рис. 7

¹⁰Hallonquist S. G. Особистий лист від 27.10.2013.

Над кожним місяцем також є позначки найважливіших свят, які відмічали невеличкими хрестиками. Повний хрест означає значущі свята, тоді як напівхрест, імовірно, менш значимі. Утім, на різних рунічних календарях свята, які відзначали, могли відрізнятися. Певно, що у таких пізніх календарях, як Бахчисарайський, малюнки, що позначали свята суттєво не відрізнялися від календаря до календаря, а мався спільний шаблон, якому слідували їх автори. Можна порівняти свята із Бахчисарайського календаря зі святами із 19 рунічних календарів, які досліджував В. І. Срезневський (таблиця [4, с. 90–101]).

Таблиця

Місяць	Число (Бахчисарайський календар)	Назва свята (за В. І. Срезневським)	Кількість календарів, в яких фігурує свято (з 19)
Січ.	1	Atundi daghur	19
Січ.	6	Threttandi daghur	19
Січ.	19	St. Henrih ep.	12
Січ.	23	S. Emerentianae virginis et mart	0
Січ.	24	St. Eric	3
Січ.	25	Paulus messa	18
Лют.	2	Kindelmess	19
Лют.	3	Blasius mess	8
Лют.	6	Vedasti et Amandi episcoporum	2
Лют.	9	St. Appoloni	3
Лют.	10	Skolastika	2
Лют.	15	St. Fiskum / Sigfrid	17
Лют.	22	Petrus Ladig	9
Лют.	24	Mattias mess	19
Бер.	1	Albinus	1
Бер.	7	Perpetum Felicitas	8
Бер.	12	Papa Gregorius	17
Бер.	21	Benedict Abbatis	13
Бер.	25	Annunliatio Dominica	17
Бер.	27	Ressurectio Domini	1

Продовження табл.

Місяць	Число (Бахчи-сарайський календар)	Назва свята (за В. І. Срезневським)	Кількість календарів, в яких фігурує свято (з 19)
Квіт.	1	Quincianus	0
Квіт.	4	Ambrosius episcopo	5
Квіт.	6	?	1
Квіт.	14	Tiburcius	17
Квіт.	20	Victor	0
Квіт.	23	Georgius	16
Квіт.	25	Marcus	18
Трав.	1	Valburghu messa	18
Трав.	3	Cruciss messa	18
Трав.	6	Johannes	1
Трав.	12	Nereu Ahitleus	1
Трав.	18	Tvimann	17
Лип.	2	Processi Marciniani	15
Лип.	10	Siu bryra daghr	6
Лип.	15	Skildedr. Apostla	5
Лип.	20	Margareta	6
Лип.	22	M. Magdalene	15
Лип.	25	Jacaubs messa	18
Серп.	1	Petrus	9
Серп.	4	Justinus	0
Серп.	10	Lafrans messa	18
Серп.	15	Assumptio S. Mariae	16
Серп.	24	Bartud mess.	18
Серп.	29	Jhannes	3
Вер.	1	Illians messa	4
Вер.	8	Nativitas S. Mariae Adriani	16
Вер.	14	Crucis	15
Вер.	17	Lamberti ep.	0
Вер.	21	Matteus messa	16
Вер.	29	Mikkials messa	16

Закінчення табл.

Місяць	Число (Бахчисарайський календар)	Назва свята (за В. І. Срезневським)	Кількість календарів, в яких фігурує свято (з 19)
Жовт.	4	S. Francisci	9
Жовт.	7	Marcus	17
Жовт.	14	Kalihstus VINTR nat	14
Жовт.	18	S. Lucas ev.	10
Жовт.	21	Allivi dusand Moja	11
Жовт.	28	Simonis M. Lude	16
Лист.	1	Hiluna messa	17
Лист.	6	Leonardus	0
Лист.	11	Martins messa	12
Лист.	19	?	2
Лист.	23	Papa Clement	13
Лист.	25	Katrinu messa	18
Лист.	30	S. Andrea Apostoli	15

Оскільки більшість календарів, які досліджував В. І. Срезневський, відносяться до автентичних календарів, створених народною традицією, а не представниками еліти, то таке порівняння, перш за все, свідчить про вибір, який робили їх творці з кола шведської інтелігенції наприкінці XVIII ст. Як бачимо, іноді він припадав на свята, які взагалі не були популярні в народній традиції.

Малюнки на пізніх календарях, у тому числі на Бахчисарайському, зроблено на досить високому художньому рівні, які втім є типовими для всіх календарів цього часу. Їх головне призначення – ілюструвати релігійні свята, а також початок і кінець сільськогосподарських робіт (рис. 8).

День архангела Михаїла

День св. Георгія

День св. Клеменса

Рис. 8

Типовість більшості пізніх календарів надає чудові можливості для реконструкції рунічних знаків, свят та малюнків втраченого фрагменту Бахчисарайського календаря (червня та грудня), що і зроблено нижче (рис. 11). Реконструкцію зроблено таким чином: із обірваного місяця було продовжено ряд сонячних рун. Місячні руни визначено за допомогою вічного календаря за юліанським стилем. Дати християнських свят та малюнки запозичені з інструкції до іншого рунічного календаря відповідного періоду [6, s. 33]. Тривалість дня і ночі визначено за допомогою співставлення Бахчисарайського календаря і календаря, описаного в інструкції, а також обрахунку різниці між ними, яка повторювалась із певною періодичністю [Там же].

Важливе значення для атрибуції експонату та введення його в науковий обіг є визначення місця та часу його походження.

Виходячи із аналогічних зразків [4; 6], доходимо висновку, що країною походження календаря є Швеція. За тривалістю дня можна визначити орієнтовну широту, для якої створено календар. Це краще робити за допомогою номограми визначення широти (рис. 9). На жаль, тривалість дня і ночі на календарі позначена для місяця в цілому, тоді як для номограми мають значення числа місяця. Утім, логічніше буде обрати в якості вихідної точки середину місяця, тобто 15–16 число. Так, у листопаді тривалість дня відповідно до календаря дорівнює 6 годин; позначимо точку 6 годин та точку 16 листопада на номограмі, проводимо між ними пряму, точкою перетину на лінії широти є 66° північної широти. Таким чином, доходимо висновку, що місцем створення календарю могла бути провінція Вестерботтен у Швеції.

Аналогічні проблеми конкретизації маємо і з датуванням календаря. Оскільки календарі на зразок Бахчисарайського були надзвичайно поширені у Швеції в другій половині XVIII – початку XIX ст., середина XVIII – початок XIX ст. є крайніми часовими межами для обрахування часу створення календаря. Зважаючи на те, що основний принцип рунічного календаря – повторюваність місячного циклу кожні 19 років, а також на те, що числове значення місячних рун відповідає їх порядковому номеру, це може стати основою для датування. Так, руна \mathfrak{Y} у календарі вперше припадає на 19 січня, отже, у зазначених часових межах необхідно знайти роки, в яких перший молодий місяць за юліанським стилем припадав на 19 січня. У нашому випадку це: 1748; 1767; 1786; 1824. Оскільки календарі зазвичай створюють наперед, то ймовірною датою укладання календаря є один із цих років: 1747; 1766; 1785; 1823.

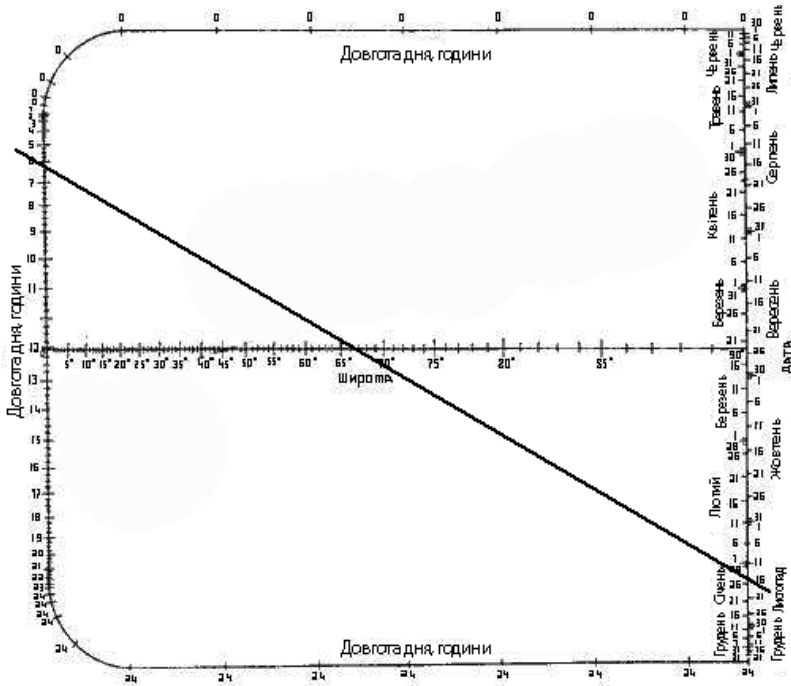

Рис. 9

Таким чином було визначено функціональні призначення експонату КП № 2485/163 із Художнього музею Бахчисарайського історико-культурного заповідника. Доведено його приналежність до пізніх шведських рунічних календарів. З'ясовано ймовірне місце створення календаря (провінція Вестерботтен у Швеції), а також ймовірні роки його створення. Крім того, підготовлено опис експонату, завдяки якому виявлено його ушкодження та відсутність двох місяців (червня та грудня), повний прорис малюнків (рис. 10), пояснено принцип роботи календаря та зроблено реконструкцію втрачених фрагментів. Це уможливило повноцінне застосування Бахчисарайського календаря в якості джерела з історії шведської елітарної культури другої половини XVIII – початку XIX ст., підготовку музейної атрибуції експоната та доповнення у облаштування музейної експозиції та розробку екскурсійних матеріалів.

Рис. 10

Реконструкція відсутніх місяців

ГРУДЕНЬ

ЧЕРВЕНЬ

Рис. 11

Бібліографічні посилання

1. **Климка, Л. А.** Рунические календари в Литве [Текст] / Л. А. Климка // Ист.-астроном. исследов. – 1986. – Вып. 18. – С. 339–344.

2. **Майстров, Л. Е.** Рунические календари [Текст] / Л. Е. Майстров // Ист.-астроном. исследов. – 1962. – Вып. 8. – С. 269–283.

3. **Майстров, Л. Е.** Рунический резной календарь петрозаводского музея [Текст] / Л. Е. Майстров // Ист.-астроном. исследов. – 1986. – Вып. 18. – С. 331–338.

4. **Срезневский, В. И.** Северный резной календарь [Текст] / В. И. Срезневский. – СПб.: Типография Императорской Академии Наук, 1874. – 110 с.

5. **Шрадер, Т. А.** Рунические календари в коллекции МАЭ [Текст] / Т. А. Шрадер // Сб. музея антропол. и этнограф. – 2000. – Т. 48. – С. 98–106.

6. **Planberg, P.** Ständig års räkning eller Almanach, inrättad efter gregorianske förbättrade calendarium, och får namn af calender-staf, i form af forna svears och göthers runstafvar, samt tjenlig för dem i synnerhet [Text] / P. Planberg. – Stockholm, Tryckt hos Johan Georg Lange, 1784. – 33 s.

Надійшла до редколегії 05.01.2016